

8. Иванова, С.В. (2002). Культурологический аспект языковых единиц. Уфа: Издательство Башкирского государственного университета. – 160 с.

9. Маслова, В.А. (2008). Введение в когнитивную лингвистику. – Москва: Флинта. Наука. – 296 с.

10. Горелова, Е.В. (2008). Информационная культура и её роль в формировании личности (Автореферат кандидатской диссертации). – 24 с.

11. Добош, Б.В. (1991). Культурологическая информация в древнейшей земледельческой лексике. В: Когнитивные аспекты лексики (с.с. 29-35). – Тверь: Издательство Тверского государственного университета.

12. Суперанская, А.В., Подольская, Н.В., Васильева, Н.В. (1993). Терминологическая деятельность. – Москва: Наука. – 256 с.

Məqalə tarixçəsi

Daxil olub 04.03.2026

Düzəlişə göndərilib 10.03.2026

Qəbul edilib 15.03.2026

Nəşrə tövsiyə edib Rəcəb Cəfərli

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

<https://doi.org/10.30546/114578.2026.3015.209>

OĞUZ QRUPU TÜRK DİLLƏRİNDƏ YEDDİ SAYI İLƏ FORMALAŞAN FRAZEOLoji BİRLƏŞMƏLƏR

Əsmər Səfərli

müəllim

Bakı Slavyan Universiteti

<https://ORCID.org/0009-0001-1665-0564>

esmer.seferli@bsu-uni.edu.az

Xülasə

Məqalədə oğuz qrupu türk dillərində “yeddi” sayının iştirakı ilə formalaşan frazeoloji birləşmələr linqvistik, etnosemantik və mədəni aspektlərdən araşdırılmışdır. Araşdırma zamanı Azərbaycan, Türkiyə türkcəsi və türkmən dillərində müşahidə olunan frazeoloji vahidlər müqayisəli şəkildə təhlil edilmiş, “yeddi” sayının bu vahidlərin semantik strukturunda oynadığı rol müəyyənləşdirilmişdir. Müəyyən edilmişdir ki, “yeddi” sayı frazeoloji birləşmələrdə kəmiyyət və sıra mənalarını itirərək mübaliğə, bütövlük, çətinlik, emosional vəziyyət, psixoloji hal, müqəddəslik və mifoloji düşüncə ilə bağlı məcazi mənalar qazanır. Yeddi sayının türk mifologiyasında, folklorunda və dini təsəvvürlərində xüsusi yer tutması bu rəqəmin frazeoloji vahidlərdə yüksək məhsuldarlıq göstərməsini şərtləndirir. Tədqiqat nəticəsində aşkar edilmişdir ki, yeddi sayı ilə formalaşan frazeoloji birləşmələrin böyük bir qismi Oğuz qrupu türk dillərində semantik yaxınlıq təşkil edir, bu da ortaq etnomədəni və mifoloji təfəkkürün göstəricisidir.

Açar sözlər: oğuz qrupu türk dilləri, saylar, sakral saylar, frazeoloji birləşmələr, say komponentli frazeoloji birləşmələr.

PHRASEOLOGICAL UNITS FORMED WITH THE NUMBER “SEVEN” IN THE OGHUZ GROUP OF TURKIC LANGUAGES

Asmar Safarli

Baku Slavic University

Abstract

The article examines phraseological units formed with the numeral “seven” in the Oghuz group of Turkic languages from linguistic, ethnosemantic,

and cultural perspectives. In the course of the study, phraseological units observed in Azerbaijani, Turkish, and Turkmen were analyzed comparatively, and the role of the numeral “seven” in the semantic structure of these units was identified. It was determined that in phraseological combinations the numeral “seven” loses its quantitative and ordinal meanings and acquires figurative meanings associated with exaggeration, wholeness, difficulty, emotional states, psychological conditions, sacredness, and mythological thinking. The special place of the number seven in Turkic mythology, folklore, and religious beliefs accounts for its high productivity in phraseological units. The study reveals that a large proportion of phraseological combinations formed with the numeral “seven” display semantic similarity across the oghuz group of Turkic languages, which indicates a shared ethnocultural and mythological worldview.

Key words: oghuz group of Turkic languages, numerals, sacred numbers, phraseological units, phraseological units with a numerical component.

ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ СОЧЕТАНИЯ, СФОРМИРОВАННЫЕ С ЧИСЛОМ «СЕМЬ» В ОГУЗСКОЙ ГРУППЕ ТЮРКСКИХ ЯЗЫКОВ

Асмар Сафарли

Бакинский славянский университет

Резюме

В статье с лингвистической, этносемантической и культурологической точек зрения исследуются фразеологические сочетания, сформированные с участием числительного «семь» в тюркских языках огузской группы. В ходе исследования фразеологические единицы, зафиксированные в азербайджанском, турецком и туркменском языках, были проанализированы в сопоставительном аспекте, а также определена роль числительного «семь» в их семантической структуре. Установлено, что числительное «семь», утрачивая в составе фразеологических сочетаний значения количества и порядка, приобретает переносные значения, связанные с гиперболой, целостностью, трудностью, эмоциональным состоянием, психологическим состоянием, сакральностью и мифологическим мышлением. Особое место числа семь в тюркской мифологии, фольклоре и религиозных представлениях обуславливает высокую продуктивность данного числительного во фразеологических единицах. В результате исследования выявлено, что значительная часть

фразеологических сочетаний, образованных с числительным «семь», демонстрирует семантическую близость в тюркских языках огузской группы, что является показателем общего этнокультурного и мифологического мышления.

Ключевые слова: огузская группа тюркских языков, числительные, сакральные числа, фразеологические сочетания, фразеологические единицы с числовым компонентом.

Giriş/Introduction

Son dövrlərdə frazeologiya sahəsindəki elmi tədqiqatlar daha da dərinləşmiş və bu sahədəki elmi axtarışlar ciddi nəticələr vermiş, yeni tədqiqat istiqamətlərini ortaya çıxarmışdır. Belə tədqiqat istiqamətlərindən biri də frazeoloji birləşmələrin yaranmasında iştirak edən saylardır. Məlumdur ki, saylar dildə əşyanın sırasını, miqdarını və ya qeyri-müəyyən saylar kontekstində mücərrəd kəmiyyət anlayışını bildirməyə xidmət edir. İnsan təbiədəki əşyalara, cisimlərə ad verməklə bərabər, həm də onları miqdarca da müəyyənləşdirməyə nail olmuşdur. Bu, bəşəriyyətin inkişafında kəmiyyət anlayışının insan təfəkküründə inikası ilə bağlıdır. Bu xüsusiyyət sayların dünya xalqlarının dillərində universal mahiyyət daşması ilə səciyyələnir. Lakin dillərn tarixi inkişafının sonrakı dövrlərində say dildə funksional cəhətdən zənginləşməyə başlamış, insanların kommunikasiya aktı prosesində onlardan asılı olan ehtiyacların ödənilməsinə xidmət etmişdir. Bu kontekstdə türk dillərində, o cümlədən Oğuz qrupu türk dillərində say komponentli frazeoloji birləşmələrdə sayların funksiyasını müəyyənləşdirmək, ona geniş təhlil vermək zərurəti yaranır. Saylar hər bir xalqın təfəkküründə milli düşüncə tərzinin, dünya görüşünün təzahür formasının daşıyıcısıdır. Ona görə də dünya xalqlarının dillərində sayların genetikası ilə bağlı özünəməxsus, spesifik xüsusiyyətlər çoxdur. Frazeoloji birləşmələrin tərkibində sayların funksional cəhətdən genişlənməsi, onların kəmiyyət anlayışı ifadə etməsi ilə bərabər semantik cəhətdən dəyişərək yeni məcazi mənə ifadəçisinə çevrilir. Ona görə də istənilən say komponentli frazeoloji birləşmələri tədqiq edərkən bu tipli frazeoloji birləşmələrin milli xüsusiyyətlərinə və semantik yükünün inkişafı faktına da diqqət yetirmək lazımdır.

Türkologiyada say komponentli frazeoloji vahidlərin tədqiqi ilə bağlı müəyyən tədqiqatlar aparılmışdır. Bu istiqamətdəki tədqiqatların bir qisminə türk dillərində say komponentli frazeoloji vahidlər müqayisəli şəkildə tədqiq

edilmiş, bəzi tədqiqatlar ayrıca götürülmüş müəyyən bir türk dilində aparılmış, bir qismində isə türk dilləri ilə müxtəlif sistemli dillər (ingilis, rus və s.) müqayisəyə cəlb edilmişdir. Bu tədqiqatlardan alınan elmi nəticələr say komponentli frazeoloji vahidlərin dilin frazeoloji qatında hansı mövqeyə malik olması baxımından çox önəmlidir. Həmin tədqiqatlarda frazeoloji vahidlərdəki say komponentinin milli-mental və funksional tərəfləri daha da qabardılmış və say komponentlərinin frazeoloji birləşmələrin tərkibindəki funksiyası qismən müəyyənləşdirilmişdir. Həmin təcrübələri nəzərə alaraq oğuz qrupu türk dillərində say komponentli frazeoloji birləşmələrdə sayların funksiyalarına aydınlıq gətirəcəyik. Funksional cəhətdən sayların frazeoloji vahidlər tərkibində fəaliyyəti çox tərəflidir. Əvvəla, onu qeyd edək ki, oğuz qrupu türk dillərində işlənən (o cümlədən digər türk dillərində) bütün saylar frazeoloji vahidlərin yaranmasında yaxından iştirak etmir. Oğuz qrupu türk dillərində, əsasən bir, iki, üç, dörd, beş, altı, yeddi, səkkiz, doqquz, on, qırx, yüz, min sayları frazeoloji vahidlərin yaranmasında ya əsas, ya da köməkçi komponent kimi çıxış edir.

Frazeoloji birləşmələrin formalaşmasında sayların rolu haqqında türkoloji ədəbiyyatda müəyyən fikirlər mövcuddur.

N.R.Rəhimzadə 1967-ci ildə yazdığı “Azərbaycan dilində idiomatik ifadələr” adlı dissertasiyasında say komponentli frazeoloji vahidlərdən geniş surətdə bəhs etmişdir. N.Rəhimzadə say komponentli idiomatik ifadələri tərkibindəki sayları “böyük və kiçik saylar olmaqla iki qrupa bölmüşdür [Рагимзаде, 1967:24-25].

N.Seyidəliyev “Azərbaycan nağıl və dastan dilinin frazeologiyası” adlı kitabında qeyd edir ki, tərkibi saylardan ibarət frazeoloji birləşmələr az olsa da, frazeoloji vahidlər əmələ gətirən sayların məhsuldarlığını inkar etmək olmaz [Seyidəliyev, 2006:75].

Y.Xəlilov da “Saylar” adlı monoqrafiyasında tərkibində say olan sabit söz birləşmələrindən bəhs edərkən Azərbaycan dilində frazeoloji birləşmələrin mühüm bir növünün tərkibində say olan frazeoloji birləşmələr olduğunu bildirir. Belə birləşmələrdə sayların çox mühüm rol oynadığını və frazeoloji birləşmənin məzmununa ciddi təsir etdiyini qeyd edir [Xəlilov, 1978:54].

Son dövrlərdə Nizami Bağirov “Türk dillərində say komponentli somatik frazeoloji vahidlər” adlı məqaləsində saylardan bəhs edir. O yeddi sayının iştirakı ilə yaranan Azərbaycan və Qırğız dillərində iki say komponentli somatik frazeoloji vahidlərin olduğunu qeyd edir: yeddi qat [qabıqdan] dəridən çıxmaq, qırğız dilində – jəti omurtkası jərqe kirüü [Bağirov, 2016:108].

M.Abdraxmanova qeyd edir ki, türkmən dilində frazeoloji vahidlərin yaranmasında saylar mühüm rola malikdir. O, “edi” (yeddi) sayını frazeoloji birləşmələrin yaranmasında orta səviyyəli say hesab edir. Yəni “bir”, “iki” saylarına nisbətən daha az, “bəş”, “dokuz”, “elli”, “yüz”, “min” və s saylardan daha çox say komponentli frazeoloji vahid yaratmaq xüsusiyyətinə malikdir [Абдрахманова, 1972:6].

Oğuz qrupu türk dillərində yeddi sayının iştirakı ilə formalaşan frazeoloji birləşmələrin tərkibində iştirak edən yeddi sayı bəzi hallarda ilkin nominativ mənasına yaxın mənə ifadə edir, bəzi hallarda isə tam məcazlaşaraq ilkin mənasından uzaqlaşır. Bu isə frazeoloji birləşmənin ekspressivliyini, emosionallığını, mənə çalarlığını yüksəldir. Bu frazeoloji vahidlərin böyük əksəriyyəti leksik tərkibcə və mənəca bütün oğuz qrupu türk dillərində oxşarlıq təşkil edir, bəziləri isə ayrıca götürülmüş hər bir oğuz qrupu türk dilləri üçün fərdilik təşkil edir.

Oğuz qrupu türk dillərində digər saylar kimi say komponentli frazeoloji vahidlərin yaranmasında yeddi sayı da fəal iştirak edir və işlənmə tezliyi ilə seçilir. Digər saylar kimi yeddi sayı ilə formalaşan frazeoloji birləşmələrdə də yeddi sayı ilkin nominativ mənasından uzaqlaşır məcazi mənə kəsb edir və buna görə də konkret rəqəm, konkret say, konkret miqdar bildirmir. Yeddi sayı bütün dünya mədəniyyətlərində, həmçinin türk dillərində müəyyən sakrallığa və ezoterik xüsusiyyətlərə malikdir.

Yeddi sayı özünəməxsus simvolik xüsusiyyətlərə malikdir. Bu simvolik xüsusiyyətlər özünü həyatın müxtəlif məqam və dövrlərində əks etdirir. “Yeddi budaqlı həyat ağacı”, “yeddi çakra”, “yeddi pilləli Cənnətə gedən bir pilləkən” və s. Bundan əlavə yeddi başqa bir yeddigüşəli ulduzla təmsil olunur. Yeddinin çox vaxt ən mistik rəqəm kimi göründüyünü nəzərə alsaq yeddinin göylə yeri bu və ya digər şəkildə birləşdirdiyini görürük. Dünya xalqlarının mədəniyyətində yeddi rəqəmi müxtəlif mənalar kəsb edir. Yeddi tez tez sehrli güclərlə əlaqələndirilir. Azərbaycan yazılı və şifahi xalq ədəbiyyatında (nağıl və dastanlarda) tez-tez yeddi rəqəminin simvolik xüsusiyyətləri nəzərə çarpır. Məsələn: “*Səttarla Ülkər meşə ilə yeddi gün, yeddi gecə yol gedib, bir böyük dağa çıxdılar*” [Azərbaycan nağılları, 2005:30]. Bu xüsusiyyət özünü Dədə Qorqud dastanlarında da göstərir: “*Yeddi gün yeddi gecə yemə-ichmə oldı*” [KDQ, 2004:93]; “*Məgər xanım, Oğuz bəgləri yeddi gün uyurdu. Anunçun “kiçik ölüm” derlərdi*” [KDQ, 2004:375]. Hürufilərdə rəqəmlər və hərflər xüsusi rəmzi mənəyə malikdir. Bu rəqəmlər içərisində yeddi sayı öz sakrallığı, ezoterizmi ilə seçilir.

Onlar bəzən hər şeyin əsasında yeddi sayını görürlər. Məsələn: “*Yeddi nuri-səməvatü zəmin,/ Yeddidir, hər talibə degil həmin*” [Nəsimi, 2004:304]; “*Məsəldə təbimizdir yeddi qat yer,/ Ağaclar tük olur, dağ üstüxanım*” [Nəsimi, 2004:324]; “*Olubdur yeddi iqlim, yeddi əza,/ Könül təxti dəxidir eşqi-şanımsı*” [Nəsimi, 2004:327]; “*Kirpiyin qaşınla zülfündür yedi,/ Yer yedivü göy yedi, sən də yedi./ Nə səbəbdən həftənin adı yedi,/ Bunda hikmət vardır, müshəf yedi*” [Nəsimi, 2004:328]

Məryəm Özdəmir yeddi sayının Türk mifologiyasındakı simvolozmini təhlilə cəlb etmişdir. O, “Türk mifologiyasında say simvolizmi: Yeddiden yetmişə uşaq” adlı məqaləsində yeddi rəqəminin türk mifologiyasında say simvolizmi baxımından əhəmiyyətini araşdırmışdır. Yeddi sayı ilə yaranan yeddi gün, ay, il, yaş, mərtəbə, yer, göy kimi türk mifologiyasındakı uşaqılıq inisiasiyalarından (bir şəxsin yeniyetməlikdən yetkinliyə keçməsi, şəxsin dəyişərək yeni statusa qəbul olunması, bu da qədim xalqların qədim eposlarında, dini inanclarında öz əssini tapır) nümunələr təqdim edən müəllif eyni rəqəm simvolizminin təkcə şifahi formalizmlərdə deyil, həm də bu gün uşaq təhsil sistemlərində mövcud olduğunu göstərən araşdırmalara istinad etmişdir. Bundan başqa yeddi sayının genezisində yer alan mənə yükünü araşdırmaqla bərabər yeddi sayının frazeoloji birləşmə kimi funksiyasına aydınlıq gətirmişdir [Özdəmir, 2024:371-383].

Yeddi sayı simvolik, rəmzi mənə daşımaqla bərabər ezoterik mənə daşıyır. Yeddi sayını adətən fərdiləşdirmə qabiliyyətinin sayı hesab edirlər. Bu say Allahın enerjisinin mükəmməlliyini təmsil edir. Yeddi rəqəminə Məsih şüurunun sayı da deyilir. Bununla belə, nə adlandırırımsınızsa, bu rəqəm ruhun maddə üzərində qələbəsini təmsil edir.

T.Muratova “Türk dillərində yeddi sayının dil mədəniyyət xüsusiyyətləri (frazoloji vahidlərdən nümunə götürməklə)” adlı məqaləsində türk dillərində o cümlədən türkmən, Azərbaycan, qaqauz dillərində öz əksini tapmış numeroloji frazeoloji vahidlər nəzərdən keçirilir. Müəllif türk dillərində yeddi rəqəmi ifadə əmələ gətirmə fəaliyyəti nümayiş etdirdiyini bildirir. Frazoloji vahidlərdə kəmiyyət, say, sıra mənalarını itirərək simvolik mənə kəsb edir [Muratova, 2014:89-93].

Türk dilində say komponentli frazeoloji birləşmələrin ilk araşdırmaçıları Sovet türkoloqları olmuşdur. Belə araşdırmaçılardan biri də E.R.Tenişev olmuşdur. O, “Türk dillərinin müqayisəli qramatikası. Qədim türk dilinin əsası” adlı əsərində türklər arasında saylar sabit tendensiya ilə geniş anlayışlar təşkil

etdiyini yzır: müxtəlif inancların dini təsəvvürlərinin təyin edilməsində, astronomik termin və fikirlərin formalaşmasında, folklor, atalar sözləri və məsəllərin süjetinin qurulmasında yeddi rəqəminin frazeoloji vahid kimi funksiyasını açıqlayır [Тенецкий, 2006:633].

Türk mifoloji təfəkküründə mühüm və müqəddəs saylardan biri də yeddi olduğu üçün türk dilindəki sayların frazeoloji vahid kimi funksiyasını araşdırarkən, xüsusən, yeddi sayına üstünlük vermişlər. Sayların sakral mahiyyətinə və mifoloji təsəvvürlərdə roluna aydınlıq gətirən G.İ.Ramstedt qədim türklərdə türkçə je+ti “yeddi” sayını “barmaq yeyən”, yəni “yemək üçün barmaq” (je – “yemək, yemək” sözündən) mənası ilə əlaqələndirir [Рамстедт, 1957:66].

Saylar kəmiyyət anlayışı bildirməklə yanaşı, frazeoloji birləşmələrin tərkibində milli-mental düşüncə tərzindən, dünyagörüşündən asılı olaraq müxtəlif məna xüsusiyyətlərinə malikdir. Onların bu keyfiyyətlərini universal dil hadisəsi kimi qəbul etmək olar. Leksikoloji tədqiqatlarda frazeoloji birləşmələrin formalaşmasında mühüm rol oynayan sayların semantik təhlilində və dildəki funksiyasından bəhs edərkən məsələnin bu aspektini nəzərə almaq lazımdır. Bu problemin tədqiqi bütövlükdə linqvistik çərçivədən kənara çıxaraq ekstralingvistik hadisələri də özündə yaşadır. Ona görə də frazeoloji birləşmələri təşkil edən dil elementlərini sosioloji, psixoloji, fəlsəfi-məntiqi və linqvistik aspektdə öyrənmək daha məqsədəuyğundur. Bu mənada türk dillərində, o cümlədən Oğuz qrupu türk dillərində say komponentli frazeoloji birləşmələrdə sayların etnosemantik xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi ümumnəzəri elmi əhəmiyyət daşıyır. Məsələnin mahiyyəti ondadır ki, say komponentli frazeoloji birləşmələrdə hər bir sayın öz semantik yükü vardır, onları həm sinxron, həm də diaxron aspektdə öyrənmək olar. Oğuz qrupu türk dillərində bu aspektdə “yeddi” sayının funksiyaları qeyd olunan əlamətlərini özündə əks etdirir. Ona görə də bu problemi öyrənməyi elmi-nəzəri baxımdan əhəmiyyətli hesab edirik.

N.Rəhimzadə yeddi sayı ilə formalaşan frazeoloji birləşmələri xüsusi vurğulamışdır. Müəllif qeyd etmişdir: *“Azərbaycan dilində yeddi sayı ilə formalaşan frazeoloji birləşmələr çoxdur. Onlar müxtəlif məna və quruluşa malikdirlər, istifadə dairəsi genişdir. Məsələn, canlı danışq dilində: yeddi qapı qonşu, yeddi qat qabıqdan çıxmaq və s, müqayisəli atalar sözü kimi: yeddi arxa dönənə qədər və s., folklorda: yeddi illik yol getmək, yeddi yuxu almaq və s.”* [Рагимзаде, 1967:24-25].

N.Seyidəliyev tərkibində yeddi sayı olan frazeoloji birləşmələrdən bəhs edərəkən qeyd edir ki, “7 rəqəmi ta qədimdən müqəddəs, uğurlu say hesab olunur və çox şey yeddi ilə əlaqələndirilir” [Seyidəliyev, 2006:87]. A.Y.Rojanski də saylarla düzələn frazeoloji birləşmələrdən bəhs edərəkən yeddi miqdar sayının bir çox dillərdə frazeoloji vahidlərin yaranmasında məhsuldarlıq faktının məlum olduğunu qeyd edir [Seyidəliyev, 2006:75].

Y.Xəlilov da “Saylar” adlı monoqrafiyasında yeddi sayından ayrıca bəhs edərək bu sayın sakramental olduğunu qeyd edir [Xəlilov, 1978:7].

Oğuz qrupu türk dillərində “yeddi” sayınən iştirakı ilə yaranan birtərəfli frazeoloji birləşmələr. Oğuz qrupu türk dillərində yeddi sayının iştirakı ilə yaranan frazeoloji vahidlərin müəyyən qismi birtərəfli frazeoloji vahidlərdir. Yəni bu tipli frazeoloji vahidlərin tərkibində bir say iştirak edir. Belə frazeoloji birləşmələrin bir qismi türk dillərində oxşarlıq təşkil edir, bəziləri isə ayrıca götürülmüş türk dilləri üçün xarakterikdir. Oğuz qrupu türk dillərində mənaca və leksik tərkibcə oxşar olan (bəzən bu frazeoloji vahidlər leksik tərkibcə müxtəlif, mənaca oxşar olurlar) say komponentli frazeoloji birləşmələri mənə qruplarına görə aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

Çox uzaqlıq, ulu ata-baba, nəsil-nəcabət mənası bildirənlər. “Yeddi arxa dönəninə bələd olmaq – Lənətə gəlsin bütün ibarəbazları. Mən onların hamısının yeddi arxa dönəninə bələdəm” [Həmidov, 2020:1493]. Azərbaycan dilində işlənən bu frazeoloji vahidə Türkmən dilində “*yedi pyş – yedi nesil, yedi arka. Süýr depäne yənçdirip, Tayak baryn döwdirin, Yedi pyşdyndan başlap, Barjasyny owdyryn. Sögünç- gargynç bolsa Halnazaryň yedi pyşdyna çenli ýetipdi. ...Molla lakamy oña ýa atasyndan, ýa babasyndan, ýa-da yedi pyşdyndaky bir elipbiýi bilýän adamdan galan bolara çemeli*” [Türkmen diliniin frazeologik sözlüğü, 2013:183], “*yedi arka meñzeman, yerden göterene meñzarin – ene – ata, nesliñ beýleki adamlaryna çekmän, göbek enä meñzarin (çaga barada). Çaga: “Yedi arka menzemerin, yerden göterene meñzarin» diýermiş*” [Türkmen diliniin frazeologik sözlüğü, 2013:182] frazeoloji vahidləri uyğun gəlir.

Çətinlik, müşkül vəziyyət, əziyyət, ağır sınaq bildirənlər. Azərbaycan dilində “yeddi qat qabıqdan çıxmaq” [Orucov, 1976:157], “yeddi qıfıl arxasında” [Vəliyeva, 2006:816], “yeddi dərədən su gətirmək” [Vəliyeva, 2006:816], “yeddi yaylıq götürüb ağlamaq” [Orucov, 1976:157], “yeddi möhür altında” [Vəliyeva, 2006:816] frazeoloji vahidlərinin mənasına uyğun Oğuz qrupu türk dillərindən yalnız Türkmən dilində bir frazeoloji vahid təsbit etdik: “*Yedi süñni*

gowşamak – pagyş-para bolmak, sazanaklamak. Men sana meñzeş heleyiñ, indiden beyläk duluna-da geçmen, çayynam içmen, duzunam datman; seniñ yüzüni görmek hem päl däldir... – diýende, Ogulnäzigiñ ýedi süñni... gowşaşyp, pagyş-para bolup gitdi” [Türkmen diliniin frazeologik sözlügi, 2013:182].

Zülm vermək, əzab vermək mənasında. Azərbaycan dilində yeddi qat dərisini soymaq/dərisini yeddi qat soymaq frazeoloji vahidi işlənir. Bu frazeoloji vahid Azərbaycan dilinə aid frazeoloji lüğətlərdə təsbit edilməmişdir. Dilimizdə işlənən bu frazeoloji vahidə Oğuz qrupu türk dillərindən qaqaüz dilində “*O edi deri almaa (soymaa)*” [Гагаузско-русско-молдовский словарь, 1973:139] formasında rast gəlinir. Türkmen dilində bu mənanı ifadə edən “*Ýedi ojagy düzlemek — baran ýerini ýykan- ýumran etmek, baran öýünden nam-nyşan galmazlyk, baran gapysyny baky petiklemek. Ol bir ýedi ojagy düzlän ýurt ýykandyr*” [Türkmen diliniin frazeologik sözlügi, 2013:183] frazeoloji birləşməsinə rast gəlinir. Bu frazeoloji vahid leksik tərkibcə fərli olsa da mənacə qaqaüz və Azərbaycan dilində işlənən frazeoloji vahidlərə uyğundur. Türkiyə türkcəsində bu frazeoloji vahidə rast gəlmədik.

Sevinc, həyəcan, yüksəlişi və ya psixoloji vəziyyəti bildirənlər. “İştahası yeddi yerdən açılmaq” [Orucov, 1976:153], “yedinci göydə olmaq” [Vəliyeva, 2006:817], “göyün yeddinci qatında – Allah, sən saxla, qıza bax, a... gecənin bu vaxtında göyün yeddinci qatında, nağıl nədi, bala, bu ki möcüzədir” [Həmidov, 2020:651], “göyün yeddinci/yeddi qatına qalxmaq/çıxmaq – Ağillı adamlar arxayın olmasalar, ayaqlarını yerdən üzüb göyün yeddiqatına qalxmazlar! Əgər ağzı yer qapan xalalarına “qarı” desən, onlar hoppanıb göyün yeddinci qatına çıxarlar” [Həmidov, 2020:651], “özünü göyün yeddinci qatında bilmək (hiss etmək)” [Orucov, 1976:194], “göyün yeddinci qatında yaşamaq – Mən düşmənin o qədər vəhşiliklərinin şahidi olmuşdum ki, vətənimizdəki nöqsanlı adamlar belə mənə doğma görünürdü. Mənə elə gəlirdi ki, hamı məni sevir. Mən göyün yeddinci qatında yaşayırdım” [Həmidov, 2020:652] və s. Azərbaycan dilində müşahidə edilən bu frazeoloji vahidləri Oğuz qrupuna aid olan digər türk dillərində təsbit etmədik.

Əzəmət, hörmət, böyüklük, yüksək vəziyyət. Azərbaycan dilində kiməsə həddindən artıq hörmət göstərmək, özünü çox aşağı tutmaq, yaltaqlanmaq və ya qorxudan /çıxar naminə itaət etmək mənasında işlənən “qabağında yedi qat təzim etmək” [Orucov, 1976:191] və ya bir şeyin və ya kiminsə çox böyük, əhəmiyyətli, hörmətli, uca, qüdrətli olduğunu, yaxud birinin özünü bu cür hiss etdiyini bildirən “özünü (qaldırıb) göyün yeddinci qatına qoymaq” [Orucov,

1976:193] frazeoloji birləşməsinə Türkmən dilində “*ýegenim bilen ýedi gulum bar - ýegen hem öz gandüşerleriň biridir, ýegen hem öz çagalaryň ýalydyr. — Ýegenim bilen ýedi gulum bar diýlendir. Gel, ýegen, içerik gir*” [Türkmən diliniin frazeologik sözlüğü, 2013:182] frazeoloji birləşməsi leksik cəhətdən uyğun gəlməsə də, ifadə etdiyi semantik mənasına görə uyğunluq təşkil edir.

Hər yer, bütün dünya, hədsiz geniş məkan. Bu qrupdakı ifadələr bütün aləmi, çox geniş ərazini, hər kəsi, hər tərəfi, çevrəni nəzərdə tutur. Bu tip frazeoloji vahidlər Oğuz qrupu türk dillərində leksik tərkibcə müxtəlif olsalar da, semantik cəhətdən yaxın mənalar ifadə edirlər. Azərbaycan dilində “yeddi qapı qonşu” [Orucov, 1976:157], “*yeddi dolananlar – məmə yeyəndən pəpə yeyənə qədər*” [Vəliyeva, 2006:816] frazeoloji birləşməsinə Türkiyə türkcəsində “yedi mahalle: hər kəs, bütün çevrə” [Türk halk kültüründe ve edebiyatında yedi sayısı, 2021:87], “yedi devlet (düvel)” [Atasözleri və deyimler sözlüğü, 2018:465], Türkmən dilində isə “*ýedi yklym (pelek) – ýer ýüzi, bütün dünýä, ähli jahan. Ýedi yklymdan paç alyp oturan bir uly patyşa bardy. Sen ýedi yklyma aýlanyp çyksañam Şabibi ýaly sahy, eli açyk gelin tapmarsyň. Ýedi yklyma ýetip beýik dabaraň, Arabystan çöllerrine aýlandy. Ýedi pelek mahy sen – sen Syl rowan yatdan dogrusy*” [Türkmən diliniin frazeologik sözlüğü, 2013:183]; “*ýedi gat ýer – halkyň sada ynanjyna görä ýedi gatlakdan ybarat ýer. Päk adamy goýmaz ýaly azarda, Ony men ýedi gat ýere salardym*” [Türkmən diliniin frazeologik sözlüğü, 2013:182] frazeoloji birləşmələri uyğun gəlir. Qaqauz dilində bu mənaları ifadə edən yeddi sayının iştirakı ilə formalaşan frazeoloji vahidlər müşahidə etmədik. Azərbaycan dilində canlı danışıqda yeddi qat yer/ yeddi qat göy frazeoloji vahidləri lüğətlərdə qeyd alınmasa da canlı danışıqda, dialekt və şivələrdə istifadə olunur. Bundan başqa Türkiyə türkcəsində yuxarıdakı mənanı ifadə edən ikitərəfli frazeoloji vahidlər də işlənir. Bu frazeoloji vahidə “yedi iklim dörd bucak” [Türk halk kültüründe ve edebiyatında yedi sayısı, 2021:87] frazeoloji vahidini nümunə göstərmək olar.

Əsəbilik, hədsiz qəzəb, qeyz. Bu frazeoloji birləşmələr kiməsə qarşı həddindən artıq güclü nifrət və qəzəb bildirmək üçün istifadə olunur. Məsələn: “yeddi arxa dönənini söydükcə-söymək – Sən daha təhlükəlisən, dəhşətlisən, qorxuncsan! Gücü-hünəri çatmasa da, Kərimbala astarı tüpürçəklənmiş marka kimi savaşdı mənənən, yeddi arxa dönənimi söydükcə-söydü” [Həmidov, 2020:1493]; “yeddi arxa dönənini söyüb lənətləmək – Kişi elə hey deyirdi ki, müsəlmanların süfrəsinin tör-töküntüsü olmasa, çətin dolanarıq. O bu barədə hey gileylənir, dayanmadan onların yeddi arxa dönənini söyüb lənətləyirdi”

[Həmidov, 2020:1493]; “*yeddi arxa dönəniynən qələt eləyir – Zərifə dediyini təkrar edəndə qarı var gücü ilə bağırdı:*

– *Qələt eləyir Gülşad yeddi arxa dönəniynən, elə deyir. Nə ixtiyarı var onun mən deməmiş, mən buyurmamış, mən bilməmiş belə qələt eləyir?*” [Həmidov, 2020:1493]; “*yeddi arxa dönənlərinin ruhu lənət oxuyacaq – Böyük bəy Baltacı Həsənalının oğluna baş əvsəydi, yeddi arxa dönənlərinin ruhu ona lənət oxuyardı*” [Həmidov, 2020:1493]; “*yeddi qat dönənlərini söyüb-sulamaq – Çoxdanın həsrətindəymiş kimi onu qucaqlayıb öpdü. – Getdim mən, kapitan indi yeddi qat dönənlərini də söyüb-suladı*” [Həmidov, 2020:1493]; “*yeddi qatından keçmək*” [Vəliyeva, 2006:816] “*Səlim ağa güllə kimi açıldı: - Vallah, elə cavab verərəm ki, yeddi qatından keçər*” [Həmidov, 2020:1493]; “*yeddi qatımı kəsmək*” [Orucov, 1976:157]; “*yeddi qatına yerimək – ilk baharda dalbadal güclənən Muğan küləyi quraqlıqda əl-ələ verib torpağın yeddi qatına yerimiş, damarını qurutmuşdu*” [Həmidov, 2020:1493] və s.

Bu mənaya uyğun frazeoloji vahidlər yalnız güz qrupu türk dillərindən Azərbaycan dilində müşahidə edilir. Digər türk dillərinə aid frazeoloji lüğətlərdə yeddi sayının iştirakı ilə yaranan frazeoloji birləşmələr təsbit etmədik.

Peşmanlıq, çətinlik, məyusluq, yoxsulluq. Azərbaycan dilində çətin bir vəziyyəti, peşmanlığı, yoxsulluğu təsvir edən “*yeddi yolun ayrıcında qalmaq – Kişi yeddi yolun ayrıcında qalırdı pulsuz, köməksiz, sənəd-sünədsiz*” [Həmidov, 2020:1493], “*yeddi qat qabıqdan çıxmaq*” [Vəliyeva, 2006:816], “*yeddi yaylıq götürüb ağlamaq*” [Vəliyeva, 2006:816] frazeoloji birləşmələrinə Türkmən dilində “*ýedi gapyda ýer tapmadyk (ýetmedik) – baran ýerinde ýüz tapmaýan, belli bir kárde ýerlemeyän; ýurtda galan, garyp, pukara; bozgak. Artyk ýaly ýedi gapy-da ýer ýetmedik, ýedi pyşty onuñ ýaly mala aýagy degmedik aýak astylara at berip, siziñ näme eliñiz dañylgymy- dy? Halnazary masgaralayan adamlara seretsene: bir çuwal arpa alnan Mehinli, ýedi gapyda ýer tapmadyk ýeke çykan Mawy! – Onda-da görün-le, kimi alypdyr! Kimler bilen gayyn-giyew bolupdyr? Ýedi gapyda ýer tapmadyk bir pisi, Alypdyr özüne şeýle deýýusy*” [Türkmən dilinin frazeologik sözlüğü, 2013:182] frazeoloji birləşməsi uyğun gəlir.

Boş xəyallar, məqsədsiz işlər. Türk dilində boş xəyallar qurmaq mənasında işlənən “*yedi kubbeli hamam kurmak*” [Atasözleri və deyimler sözlüğü, 2018:465] frazeoloji vahidinə Azərbaycan dilində “*yeddi nəfər bir adamı gözləməz*” [Vəliyeva, 2006:816] frazeoloji vahidi mənaca uyğun gəlir.

Çox iş bacaran, qüvvətli, işgüzar. Azərbaycan dilində hər işi bacaran, işgüzar, qüvvətli birini təsvir etmək üçün işlənən “*yeddi kişinin işini görmək –*

O, Fatmaya həm acıqlanır, həm küsənirdi. Acıqlanırdı ki, o, əjdaha kimi işləyir, yeddi kişinin işini görür. Küsənməyi də onun üçün idi ki, özündə bu bacarığı görmürdü” [Həmidov, 2020:1493] frazeoloji birləşməsinə Türkmən dilində “*yedi şəheri ýykyp, yedi derýanyň suwuny kesen – baran gapysyny düzlän, sandan çykan, köpi gören, köpbilmiş, ýurt ýykan. – Aýu, gara gelin, senem yedi şəheri ýykyp, yedi derýanyň suwuny kesen salatynyň tarapyny çalyarsyň*” [Türkmen diliniin frazeologik sözlüğü, 2013:183], “*yedi şəheriň suwuny içmek – ýurt sökmek, bir ýerde oturymly bolmazlyk; onda-munda ygyyp, belli gapysy bolmazlyk. Olaryň gelni- gzyzy yedi şəheriň suwuny içip gelyärler, senem içjekmi?*” [Türkmen diliniin frazeologik sözlüğü, 2013:183], “*yedi derýanyň suwuny içen – şeytana sapak beren, köpbilmiş, ýeser, tüpbozan, ýurt ýykan (adam barada). Ol jansyzlarysam içinde gaty köp çarşenbäni başyndan geçiren, yedi derýanyň suwuny içen, köpbilmiş garry bardy*” [Türkmen diliniin frazeologik sözlüğü, 2013:183] frazeoloji birləşmələri mənaca uyğun gəlir. Oğuz qrupu türk dillərindən türk və qaqauz dilində mənaca uyğun gələn frazeoloji vahidə rast gəlinmir.

Utarmaq, başı aşağı olmaq mənasında. Türkiyə türkcəsində müşahidə edilən “yeddi kat yerin dibinə geçmək” [Atasözleri və deyimler sözlüğü, 2018:465] frazeoloji birləşmə Azərbaycan dilində canlı danışıda tez-tez istifadə edilən yeddi qat yerin dibinə girmək/keçmək frazeoloji vahidinə həm leksik tərkibcə, həm də mənaca uyğun gəlir. Düzdür canlı danışıda tez-tez istifadə edilən bu frazeoloji vahidə Azərbaycan dilinin frazeoloji lüğətlərində müşahidə etmədik. Yeddi sayının iştirakı ilə yaranan bu frazeoloji vahid Türkmən və Qaqauz dillərinin lüğətlərində qeydə alınmamışdır.

Bu qruplaşdırma “yeddi” rəqəminin Türk dillərində (Azərbaycan, Türk, Türkmən) nə qədər güclü mübaligə, müqəddəslik və tamlıq (bütünlük) mənası daşdığını göstərir.

Oğuz qrupu türk dillərində “yeddi” sayın iştirakı ilə yaranan ikitərəfli frazeoloji birləşmələr. Oğuz qrupu türk dillərində yeddi sayının iştirakı ilə formalaşan ikitərəfli frazeoloji birləşmələrin tərkibində, əsasən, bir, dörd, altı, doqquz, yetmiş sayları iştirak edir. Bu tipli frazeoloji birləşmələrin maraqlı cəhəti ondadır ki, bu ikitərəfli say komponentli frazeoloji birləşmələr birtərəfli frazeoloji birləşmələrə adətən çevrilə bilmir. Amma Oğuz qrupu türk dillərində elə ikitərəfli say komponentli frazeoloji birləşmələr vardır ki, onlar birtərəfli say komponentli frazeoloji birləşməyə çevrilə bilir. Məsələn, iki gözü dörd olmaq

frazeoloji birləşməsi birtərəfli frazeoloji birləşməyə çevrilərək dörd göz olmaq, gözləri dörd olmaq, gözü dörd olmaq formasında işlədilir.

Miqdar, çoxluq, bütövlük bildirən frazeologizimlər. Bu qrupda yeddi sayının çoxluq, bütövlük, tamlıq mənası yaratdığı frazeoloji birləşmələr yer alır: Türkiyə türkcəsində “yediden yetmişə kadar” [Çotuksökən, 2004:351]/ “yedisindən yetmişinə” [THKEYS, 2021:87]. Ən böyüyündən ən kiçiyinə, əli ayağı tutan hər kəs. Böyük-küçük, hər kəs mənasını ifadə edən ikitərəfli frazeoloji birləşmələrə oğuz qrupu türk dillərinin digərlərində rast gəlmədik.

Çətinlik, ağırlıq, yoruculuq, uzunmüddətlik bildirənlər. Azərbaycan dilində çox çətin, çox uzun, məşəqqətli mənasını ifadə edən yeddi dərənin/arxın suyunu bir yerə qatmaq/yığmaq – *Qızqayıt qarı içəridə söylənən, necə deyərlər, yeddi dərənin suyunu bir yerə qatan Alo kişinin uzun sürən söhbətinin çətin ki, axıra çatacağına yəqin edib, daha duruş gətirə bilmədi, qapını aralayıb içəri girdi. Kərbəlayı İsmayıl onun danışığına fikir verirdi. Yeddi dərənin suyunu bir yerə yığdığını görürdü. Qəmlo xeyli dəyişmişdi* [Həmidov, 2020:1493] frazeoloji birləşməyə Oğuz qrupu türk dillərinin digərlərində rast gəlmədik.

Ehtiyat və ağılla davranmaq, təmkinli olmaq. Azərbaycan və Türkmən dillərində tələsik qərar verməmək, işi dəfələrlə düşünüb-daşındıqdan sonra görmək mənasını verən “yeddi yol ölçüb, bir yol biçmək”, “yeddi ölçə (biç) bir kes” frazeoloji vahidi işlənir. Məsələn: “Məşədi ona stul göstərdi. Hələ bir gəl otur. Bu işdə tələsmək olmaz. Hərtərəfli götür-qoy eləmək lazımdır. Gərək atalar demiş, yeddi yol ölçüb, bir yol biçəsən” [Həmidov, 2020:1493], “Babalarymyzyň “Ýedi ölçə-de bir kes” diýen sözünü ýatdan çykarmalyň. Her iş etse yedi biçer bir keser ýersiz söz sözləmez, ýeserden teser. Ýedi biçip, bir kesilýän şu işdir, Oýlanman iş etseň puşmany hiçdir” [Türkmen diliniin frazeologik sözlüğü, 2013:183]. Qeyd edilən frazeoloji birləşmələr həm leksik, həm də semantik cəhətdən bir- birinə uyğun gəlir. Eyni zamanda Azərbaycan dilində bu semantikaya uyğun yüz ölçüb, bir biçmək frazeoloji birləşməsi də işlənir.

Uğursuzluq, bədbəxtlik, acizlik bildirən frazeologizimlər. Azərbaycan dilində işlədilən “yeddi yetimlə bir dərədə qalmaq – Bəsdir, bəsdir, sən Allah! Yeddi yetimlə bir dərədə qalmısan, boğazını qırlama. Dünyanın ki dünyada qalacaq. Götür çörəyini ye!” [Həmidov, 2020:1493], “yeddi fərsiz oğuldan bir fərli qız yaxşıdır – Dağda yol-iz yaxşıdı./ Hər yan nərgiz yaxşıdı./ Yeddi fərsiz oğuldan / Bir fərli qız yaxşıdır” [Həmidov, 2020:1493], “yeddi dəyirməndə bir ovuc dəni/unu yoxdur” [Vəliyeva, 2006:816], “yeddi göydə bir ulduzu yoxdur”

[Vəliyeva, 2006:816], “*bir dərədə yeddi yetimlə qalmaq*” [Orucov, 1976:153], “*yeddi dəyirməndə bir ovuc dəni (unu) yoxdur*” [Orucov, 1976:153], “*yeddidə alacağı yox, doqquzda verəcəyi – Adam sözünü bilsə yaxşıdı. Nə dediyini bilməyən adamlara nə var ki, yeddidə alacağı yox, doqquzda verəcəyi!*” [Həmidov, 2020:1493] frazeoloji birləşməsinə Türkmən dilində “*etek alty, yeň yedi – yetişiksiz günde, gara başyna gay, alñasak, başagay, aljyrañny. Şoña görä, Üñüz ugrundaky maly saklamak örän kyndy, töwereginde etek alty, yeň yedi bolup durmasañ, aňsat-aňsatlar başartmaýardy. Ynha, bizem, “etek alty, yeň yedi” eñip yörüs. Köwşüni eline alyp, etek alty, yeň yedi, arabanyñ zyzndan yelk yasaýdy. “Häzir, sabyr ediñ, tiz getirerin” diýdi-de, jogaba-da garaşman, etek alty, yeň yedi, yzyna yelk yasaýdy*” [Türkmən diliniin frazeologik sözlüğü, 2013:55] frazeoloji birləşməsi leksik cəhətdən uyğun gəlməsə də semantik mənasına görə uyğundur. Bu qrupda yeddi uğursuzluq miqdarının şişirdilməsi üçün işlədilir.

Oğuz qrupu türk dillərində “yeddi” sayı bəzi istisnalara nəzərə aılmasaq oxşar mənalara ifadə edir; bunu həm folklor, həm ədəbi dil nümunələrinə aid faktlar təsdiq edir. Buna görə də müasir türk dillərində sayların semantikasından danışarkən problemin bu tərəfinə də nəzər salmaq lazımdır.

Nəticə/Conclusion

Aparılan tədqiqat göstərir ki, oğuz qrupu türk dillərində “yeddi” sayı frazeoloji sistemdə xüsusi yerə malik olan, yüksək semantik və mədəni yüklə çıxış edən sakral saylardan biridir. Bu sayın iştirakı ilə yaranan frazeoloji birləşmələrdə “yeddi” ilkin nominativ mənasından uzaqlaşaraq mücərrəd, simvolik və məcazi məna ifadəçisinə çevrilir. Belə frazeoloji vahidlərdə “yeddi” çoxluq, bütövlük, hədsizlik, çətinlik, əzab, sevinc, yüksəliş, psixoloji gərginlik, mifoloji və dini təsəvvürlərlə bağlı mənalara ifadə edir.

Tədqiqat sübut edir ki, Azərbaycan, Türkiyə türkcəsi və türkmən dillərində “yeddi” sayı ilə formalaşan frazeoloji vahidlərin əksəriyyəti semantik baxımdan oxşardır, lakin leksik tərkibdə müəyyən fərqlər müşahidə olunur. Bu fərqlər hər bir dilin tarixi inkişafı, milli-mədəni mühiti və dil daxili prosesləri ilə əlaqədardır. Eyni zamanda yalnız bir dilə məxsus olan frazeoloji vahidlər həmin dilin milli spesifikliyini və dil yaradıcılığını əks etdirir.

Araşdırma zamanı həm birtərəfli, həm də ikitərəfli say komponentli frazeoloji birləşmələrin mövcudluğu müəyyən edilmiş, ikitərəfli vahidlərdə sayların qarşılıqlı semantik münasibətinin frazeoloji bütövlüyü gücləndirdiyi

aşkar olunmuşdur. “Yeddi” sayının digər saylarla birgə işlənməsi bu frazeoloji vahidlərdə tamlıq, sistemlilik və mübaligə effektini daha da artırır.

Nəticə etibarilə, “yeddi” sayının Oğuz qrupu türk dillərində frazeoloji vahid kimi funksiyası yalnız dil faktı deyil, həm də türk xalqlarının dünyagörüşünü, mifoloji təfəkkürünü və milli-mental dəyərlərini əks etdirən mühüm etnolinqvistik göstəricidir. Bu baxımdan say komponentli frazeoloji birləşmələrin, xüsusilə “yeddi” sayının sinxron və diaxron aspektdə öyrənilməsi türkoloji tədqiqatlar üçün aktual və perspektivli elmi istiqamət kimi qiymətləndirilə bilər.

ƏDƏBİYYAT/REFERENCES

1. Абдурахманова, М. (1972). Устойчивые словосочетания с числительными в туркменском языке. / Автореф. кан. филолог. Наук. – Ашхабад, – 18 с.
2. Atasözleri ve deyimler sözlüğü (2018). – İstanbul: Zambak. – 429 s.
3. Azərbaycan nağılları (2005). Beş cildə. IV c. – Bakı: “Şərq-Qərb”. – 336 s.
4. Bağirov, N. (2016). Somatic phrases with the component numerals in turkic languages summary // Theoretical&Applied Science. Education and innovation, № 11 (43). – USA: Scranton. – p.105-110.
5. Çotuksökən Yusuf (2004). Türkçe atasözleri ve deyimler sözlüğü. – İstanbul: Toroslu. – 377 s.
6. Həmidov İ., Qocayev M. (2020). Azərbaycan dilinin frazeologiya lüğəti. – Bakı: TEAS PRESS. – 1560 s.
7. Xəlilov, R. (1978). Say.lar. – Bakı: Azərnəşr. – 73 s.
8. Nəsimi, İ (2004). Seçilmiş əsərləri. II cild. – Bakı: Lider nəşriyyat. – 373 s.
9. Kitabı-Dədə Qorqud (2004). – Bakı: Öndər nəşriyyat. – 375 s.
10. Гагаузско-руско-молдовский словарь (1973). – Москва. – 665 s.
11. Муратова, Р. (2014). Лингвокультурные особенности числа семь в тюркских языках (на примере фразеологических единиц) // Вестник Челябинского государственного университета, № 16 (345).
12. Orucov, Ə (1976). Azərbaycanca-rusca frazeologiya lüğəti. – Bakı: “Elm”. – 247 s.
13. Özdemir, M. (2024). Türk Mitolojisinde Sayı Sembolizmi Yediden Yetmiş Çocuk // Uluslararası çocuk ve gençlik edebiyati sempozyumu bildiriler kitabı. – Ankara, – s.371-383.
14. Рагимзаде, Н.Р (1967). Идиоматические выражения в азербайджанском языке / Автореф.дис..док. филол. наук. – Баку, – 27 с.